

Översikter och meddelanden

Ett försök att uppenbara det fördolda i "Den uppenbara lösningen"

1. Inledning

Förhållandet mellan vetenskap och värderingar och mellan vetenskap och politik är ett ämne som aldrig tycks upphöra att engagera statsvetarstudenter och andra samhällsintresserade medborgare. Detta är kanske inte heller så konstigt om man betänker den betydelse som samhällsvetenskapen spelar för den politiska processen, speciellt då politiska ståndpunkter kan stödja sig på vetenskaplig auktoritet.

Något märkligare är det då kanske att ett par doktriner har kunnat etablera närmast axiomatiska positioner i detta klimat. Jag syftar först och främst på Hägerströms tes om att "det finns ingen lära i moral, endast en lära om moral". Denna tes trummas oupphörligen in i nya studentkullar genom läsning av introduktionsböcker i filosofi och vetenskapsteori.¹ I andra hand syftar jag på Gunnar Myrdals tes om att ingen samhällsvetenskap kan vara objektiv, i mening av förutsättningslös.² Taget tillsammans ger dessa båda doktriner en ganska god bild av hur man som student "bör" se på förhållandet mellan vetenskap och värderingar.³

Med sin bok "Den uppenbara lösningen" har Stefan Björklund gett ett debattbidrag till ovanstående problemområde. Han har dessutom, så vitt jag kan bedöma, gett ett betydande bidrag till den politiska filosofiska debatten om rättvisebegreppet. Björklund anger redan i bokens inledande rader syftet med sin bok.

"Det är tre teser som jag driver i den här boken.

- (1) Det är möjligt att inom vetenskapens ramar ställning i (vissa värdefrågor.
- (2) Det grundläggande politiska värdeproblemet gäller fördelning.
- (3) Det finns en uppenbar lösning på abstrakta fördelningsproblem."⁴

Med den första tesen tar Björklund klart ställning mot Hägerströms doktrin. Ett avgörande argument för denna tes kan dessutom sägas bestå i att den myrdalska doktrinen är tillämplig på såväl empirisk som normativ forskning.

Syftet med denna uppsats är att granska Björklunds argumentation för den första och tredje tesen. Till en början skall jag därmed försöka klargöra hur Björklund går till väga i sin bevisföring. Därefter övergår jag till vad som kan betecknas som en hållbarhetsprövning av argumenten.

2. Björklunds argumentation

När Björklund ställer upp den första tesen fortsätter han där han slutar i sin nu närmast klassiska lärobok "Politisk teori". I avsnittet "Värdeteorier"⁵ inför han där två olika distinktioner. Å ena sidan frågan om värden är objektiva eller subjektiva, dvs om det är möjligt som individ att godtyckligt välja världen eller ej. Å andra sidan problemet om värden har en oberoende existens eller om värdet av någonting skall ses i relation till något annat, dvs frågan om värden är relativa eller absoluta.

Kombinerar man dessa två distinktioner framgår teoretiskt sett fyra olika värdeteorier.⁶ Av dessa är tre helt ointressanta i detta sammanhang, nämligen de värdeteorier som innehåller det subjektiva och/eller det absoluta inslaget. I det förstnämnda fallet blir, som Björklund påpekar, all argumentation omöjlig och i det andra blir den ju onödig. Den återstående möjligheten innehåller emellertid helt andra perspektiv.

Utän att själva ta ställning hänvisar Björklund till vetenskapsteoretikern Abraham Kaplan som hävdar

"... att de för politisk teori aktuella värderingarna visserligen är relativa men ändå objektiva. De är relativa; en regel som 'du får inte dräpa' måste relateras till människornas livssituation. Men de är ändå objektiva; individen kan inte godtyckligt och tillfälligt välja hur han skall ställa sig."⁷

Björklunds slutsats är att en värdeteori som denna gör det möjligt, men också nödvändigt att argumentera om värden.

En sådan argumentering är Björklund således mogen för i och med "Den uppenbara lösningen". Kärnfrågan är då om han till en början kan övertyga läsaren om värdenas objektiva eller, som han nu väljer att kalla det, intersubjektiva karaktär. Björklund menar att skillnaden mellan sakfrågor och värdefrågor är obefintlig i

detta avseende. I båda fallen måste vetenskapsmannen utgå från ett antal obevisbara premisser⁸, i regel ett antal antaganden av metafysisk karaktär samt antaganden om hur man utför och tolkar observationer av verkligheten. Intersubjektivitet, i mening av enighet om vissa premisser, är en förutsättning för det vetenskapliga meningsutbytet i såväl sakfrågor som värdefrågor.

Björklund hävdar att det inte finns några argument som kan rubba tvivlet hos den konsekvente skeptikern, utan att intersubjektiviteten i empiriska sakfrågor i grunden bygger på om man är villig att göra vissa eftergifter till det sunda förnuftet. Därmed skulle man kunna hävda att empirikern och normativisten i princip står inför identiska villkor. Det återstår emellertid att påvisa att även värdeomdömen måste lyda sunda förnuftet i någon mening.⁹

Björklund hävdar att det inte finns några argument som kan rubba tvivlet hos den konsekvente skeptikern, sociala regler som styr vår användning av språkliga begrepp. Efter att ha försökt tillämpa denna metod på begreppet politisk förpliktelse drar han slutsatsen att det på detta sätt inte går att komma fram¹⁰ och övergår till den andra metoden, kontraktsteorin.

I och med bytet av metod ändras också intresset från att ha varit inriktad på politisk förpliktelse till att centreras kring begreppet rättvisa. Ty om politisk förpliktelse är huvudbegreppet i den grupp av begrepp som handlar om individens skyldigheter gentemot samhället och dess styrelse, så har rättvisa motsvarande position beträffande individens krav på sin omgivning.¹¹

Kontraktsteorin utgår från antagandet att individen har mål för sitt agerande eller, om så vill, att individen styrs av ett sorts "egenintresse".

"Om man nu kan visa att accepterandet av en viss princip kan härledas ur varje individs egenintresse har man skapat en intersubjektiv grund för denna princip. Den som motsätter sig den principen tvingas gå på linjen att han inte vill uppnå sina mål, vilket tycks vara en nonsensståndpunkt."¹²

Innan Björklund presenterar sin egen kontraktmodell hinner han gå igenom och förkasta ett antal andra försök till motsvarande tankekonstruktion. Alla dessa har, utöver ovanstående metodologiska grundantagande¹³, gemensamt att de sätter begreppet rättvisa i förgrunden. Kontraktsteorin avser ju att teoretiskt konstruera ett samhälle som garanterar vissa rättigheter, mao är rättvist. Som biprodukt fås då politisk förpliktelse, eftersom "förpliktelse föreligger gentemot en institution som är rättvis och den institution är rättvis som du och alla andra gemensamt kan samtycka till".¹⁴ Han har vidare argumenterat för att fördelning är den mest grundläggande politiska frågeställningen.¹⁵

Kommen så långt kan Björklunds argumentation sammanfattas på följande sätt:

Om
(Intersubjektivitet) – ställningstaganden i (vissa) värdefrågor uppfyller kravet på intersubjektivitet

så
(Tes 1) – är det möjligt att inom vetenskapens ram ta ställning i (vissa) värdefrågor.

Eftersom Björklund nu avslöjat varför han tillfogat reservationen" (vissa)" kan ovanstående argumentationsled ges följande reviderade formulering:

Om
(Intersubjektivitet') – ställningstaganden i fördelningsfrågor uppfyller kravet på intersubjektivitet

så
(Tes 1') – är det möjligt att inom vetenskapens ram ta ställning i fördelningsfrågor.

Av den andra satsen följer ju sedan den ursprungliga tes 1. Vi har emellertid varit inne på ännu ett led i Björklunds argumentation.

Om
(Tes 3') – det finns en förstahandsprincip i fördelningsfrågor

så
(Intersubjektivitet') – uppfyller ställningstaganden i fördelningsfrågor kravet på intersubjektivitet.

Av detta framgår att Björklunds inledningsord;

"Den tredje tesen innebär ett ställningstagande i en värdefråga och ett sådant ställningstagande är inte särskilt intressant om det bara är ett uttryck för författarens privata tyckande. Därför är det viktigt att driva hem den första tesen."¹⁶

är en smula missvisande. Det är nämligen inte så att Björklund bygger under tes 3 med hjälp av tes 1, utan tvärtom så att han med hjälp av tes 3 driver hem tes 1. Det betyder att både tes 3 och tes 1, förutsatt att ovanstående argumentationsled accepteras, är avhängiga av hur väl Björklund lyckas med sin kontraktmodell och ytterst av vilka premisser han stipulerar för den.

Hur ser då Björklunds kontraktkonstruktion ut? Den axiomatiska grunden för hela hans projekt visar sig vara följande tre premisser:

(P1) Vi har ett generellt fördelningsproblem, dvs "vi har något att fördela, obestämt vad, till ett antal individer, obestämt vilka".¹⁷

(P2) "Lösningen på problemet skall uppnås genom argument."¹⁸

(P3) "Problemet måste lösas."¹⁹

Av dessa premisser följer, hävdar Björklund, att "den uppenbara lösningen är att vi fördelar lika"²⁰ och från den slutsatsen kan man sedan logiskt sluta sig till tes 3'.

Styrkan hos den tredje premissen framgår vid valet av bevismetod. Tack vare P 3 kan Björklund låta nöja sig med ett relativt bevis, dvs det räcker att visa att lika delar är bättre än andra fördelningsprinciper. Han kan också nöja sig med ett induktivt bevis, dvs det räcker att undersöka de alternativ som är tänkbara kandidater. Slutligen väljer Björklund också en indirekt bevismetod, dvs han visar att de alternativa förslagen är sämre än lika delar.

I tur och ordning visar Björklund att var och en av status quo, förtjänst, behov, den samlade nyttan och slump är sämre än lika delar. Och med sämre avses att principen är mindre generell, omöjlig att tillämpa, godtycklig eller dylikt.²¹

Den första motkandidaten, status quo, avfärdas just för att den är mindre generell än principer om lika delar.²² Till skillnad från lika delar är status quo-principen inte användbar för både om- och nyfördelningar. Vad beträffar förtjänst och behov är problemet likartat och de ställs åt sidan med motiveringen att det inte finns något tillförlitligt och accepterat mått på vare sig förtjänst eller behov. Därmed blir principerna omöjliga att tillämpa.²³

Den utilitaristiska principen om den samlade nyttan skulle enligt Björklund kunna vara ett alternativ till lika delar i en situation där fördelningen av ett objekt bestämmer fördelningen av ett annat. Som exempel nämnes att förmögenhetsfördelningen avgör nivå och fördelning av inkomster. För att illustrera detta använder Björklund nedanstående spel med individerna A och B som har att välja på två olika alternativ, X (lika delar) och Y (samlade nyttan). En ojämn fördelning av det ena objektet F är här en förutsättning för att båda individerna skall kunna öka sin mängd av det andra objektet I.²⁴

	Alternativ	X	X
Av objekt			
F + I får	individ A	1 + 1 = 2	2 + 3 = 5
	individ B	1 + 1 = 2	0 + 3 + 3
		4	8

Den indirekta och relativa bevismetoden visar här sig vara ett kraftfullt vapen i Stefan Björklunds händer. Problemet är om B skall godta samhälle Y:s högre standard på bekostnad av jämlikheten.

"Ingen annan än B själv kan avgöra om han tjänar eller förlorar på att flytta från samhälle X till samhälle Y ... Om A har en annan mening än B är det hans sak att övertyga B. En väsentlig del av den uppgiften gäller empiriska förhållanden: har B på ett korrekt sätt uppfattat skillnaden mellan de olika samhällena? Om A misslyckas med att övertyga B, finns det ingen annan lösning än lika delar, dvs samhälle X. ...

Skälet till den här ståndpunkten är beslätat med skälet att inte godta behov som förstahandsprincip. Vi fann att varje diskussion av behov ställs inför problemet att skapa intersubjektiv ordning och reda i en snårskog av subjektiva skattningar och upplevelser. I den mån det inte gick att åstadkomma den intersubjektivitet som var förutsättningen för tillämpningen av en behovsprincip, var det nödvändigt att falla tillbaka på den fasta punkten, på principen om lika delar. På samma sätt med de subjektiva värdena för A och B av samhällena X och Y ... om de misslyckas med den intersubjektivt giltiga värdesättning av X och Y ... , som är förutsättningen för tillämpningen av andrahandsprincipen om den samlade nyttan, måste de återvända till den enda fasta utgångspunkten för argumentationen."²⁵

Bevismetoden lägger alltså bevisbördan på utilitaristerna och eftersom det inte är självklart att B bör prisge jämlikheten kan den samlade nyttan inte bli annat än en andrahandsprincip.²⁶

Till sist ställs slumpprincipen mot den uppenbara lösningen lika delar och Björklunds slutsatser är här att

"... slumpen erbjuder en generell restprincip: När ingen annan fördelningsprincip är tillämplig, ter sig en fördelning efter slump som en uppenbart rimlig fördelningsprincip. Det viktigaste fallet där likadelsprincipen inte är tillämplig, och där andrahandsprinciper kanske inte är tillämpliga, gäller en sådan nyttighet som inte kan delas. Men också där kommer likadelsprincipen med på ett hörn: om det inte finns särskilda skäl att fördela vinstehanserna ojämnt, bör väl var och en ha samma chans, eller hur?"²⁷

Efter denna genomgång anser således Björklund att han bevisat att lika delar är den uppenbara lösningen på alla fördelningsproblem och därmed är tes 3 i hamn. Betydelsen av detta framgång av ännu ett citat.

"Om man kan visa att människor i eftertanke och frihet samtycker till en viss bestämd princip för rättvisa, har man lagt grunden för en generell politiskt-filosofisk teori, en teori som kan utvecklas till att omfatta alla institutioner och alla delar av det politiska livet."²⁸

Och Björklund själv går också raskt till verket genom att angripa det primära fördelningsproblemet, fördelningen av makt. Förstahandsprincipen lika delar visar utgångspunkten för den fortsatte debatten om demokratins utformning.²⁹ Men innan vi hakar på Björklunds inlägg i demokratidebatten bör vi, menar jag, ytterligare granska hans argumentation. Själv har jag valt att rikta in denna granskning på i tur och ordning intersubjektivitetsbegreppet, bevismetoden och premisserna i kontraktsmodellen.

Nedanstående figur sammanfattar Björklunds argumentation för tes 1 och tes 3.

P1 och P2 och P3 $\left[\begin{array}{l} \text{Indirekt, relativ} \\ \text{och induktivt bevis} \end{array} \right]$ Lika delar

Av detta dras som slutsats tes 3' som är en omformulering av tes 3.

Vidare $\begin{array}{l} \text{Tes 3'} \\ \text{Tes 3'} \rightarrow \text{Intersubjektivitet'} \\ \text{Intersubjektivitet'} \rightarrow \text{Tes 1'} \\ \text{Tes 1'} \rightarrow \text{Tes 1} \end{array}$

Alltså: Tes 1

3. Intersubjektivitet

I sin bok "Objektivitet" går filosofen Lars Bergström igenom en rad tolkningar av begreppet objektivitet. Han gör därvid en distinktion mellan objektivitet i fråga om den vetenskapliga verksamheten och i fråga om de vetenskapliga resultaten. Tolkningen att objektivitet är det samma som intersubjektivitet förekommer i båda dessa varianter.

En vetenskaplig verksamhet som uppfyller kravet på intersubjektivitet skulle kännetecknas av att den bedrivs enligt regler och metoder som det råder bred samstämmighet om och att varje vetenskapsman med tillräcklig kompetens skall kunna nå samma resultat när dessa regler och metoder tillämpas.³⁰ Bergströms undersökning av detta objektivitetsbegrepp leder fram till slutsatsen att objektivitet i denna mening endast i viss grad är möjlig samt att den knappast är önskvärd.

"Ty det avgörande är då snarast vilka regler eller metoder det då skulle bli aktuellt att tillämpa. Det faktum att en given regel garanterar intersubjektivitet kan knappast vara ett tillräckligt skäl för att den tillämpas."³¹

Den tolkning av objektivitetsbegreppet som antyds i ovanstående citat och som Bergströms ansluter sig till, när det gäller den vetenskapliga verksamheten, kallas metodologisk objektivitet. Enligt detta synsätt handlar objektivitet om att tillämpa maximalt tillförlitliga metoder,³² och vad jag kan förstå finns ingenting i "Den

uppenbara lösningen" som talar för att Björklund inte ansluter sig till Bergströms syn på den vetenskapliga verksamheten.³³

Björklunds användning av begreppet intersubjektivitet tycks istället vara besläktat med vad Bergström åsyftar när han talar om vetenskapliga resultat som är intersubjektivt prövbara eller kritiserbara.³⁴ Den nyansskillnad som finns hos Björklund och Bergström på denna punkt tycks bero på att de båda talar om samma sak, men från varsitt håll

Bergströms resonemang lyder så här: Ett vetenskapligt resultat bör vara intersubjektivt prövbart, dvs det får inte ha endast en privat och subjektiv innebörd. En undersökning av argumenten för ett sådant resultat leder förr eller senare till ett antal baspåståenden som man har att godta eller ej.

Björklund resonerar som vi vet på det omvända sättet. Man bör ta sin utgångspunkt i ett antal baspåståenden som alla kan godta (= intersubjektivitet). Ett av argumenten för detta är att man då får intersubjektivt prövbara resultat som i sin tur är ett villkor för tillförlitlighet.³⁵

Objektivitet i denna mening är, enligt Bergström, både önskvärd och möjlig (inom rimliga gränser).³⁶ Han menar också att det åtminstone som ett ideal är önskvärt att det ställs mycket höga krav på intersubjektivt prövbarhet.³⁷ Att märka är vidare att Bergström drar slutsatsen att det i fråga om intersubjektiv prövbarhet inte råder någon principiell skillnad mellan å ena sidan normer och värderingar och å den andra empiriska saksåttanden.

"I bägge fallen krävs en 'bas' av påståenden som man – åtminstone för tillfället eller provisoriskt – inte ifrågasätter."³⁸

Bergström ger därvidlag således sitt stöd till den principiella idén bakom Björklunds projekt.

4. Den indirekta, relativa och induktiva bevismetoden

När Björklund har stipulerat premisserna i sin kontraktsmodell konstaterar han att det nu räcker med ett relativt bevis. Den tredje premissen innebär nämligen att det är tillräckligt att påvisa att lika delar är att föredra jämfört med andra fördelningsprinciper. Samma premiss medger också ett induktivt förfarande såvitt prövningen omfattar alla de alternativ som är rimliga och tänkbara motkandidater. Å andra sidan innebär detta att lösningen kan tvingas bli föremål för omprövning, nämligen om nya alternativ dyker upp. Därefter väljer Björklund dessutom en indirekt bevisföring, dvs han bevisar att de alternativa principerna är sämre än lika delar.

Min granskning i detta avsnitt skall rikta in sig på

induktionen och följderna av det indirekta förfarings-sättet. Den första frågan blir då om Björklund har försummat något värdigt alternativ till lika delar. Varför inte låta fördelningen ske efter längd, vikt, ålder eller makt? Låt oss först uppehålla oss vid de tre första alternativen. Alla tre bör ha identiska förtjänster och nackdelar i en generell fördelningssituation, varför det räcker att undersöka t ex ålder.

Oavsett fördelningsobjekt är det möjligt att grunda en fördelningsprincip på ålderskriterium. Utgångspunkten kan t ex vara att objektet skall fördelas i proportion (eller omvänd proportion) till åldern. Om fördelningsobjektets delbarhet är begränsad kan detta övergå till fördelning efter en åldersrangordning för att i ytterlighetsfallet innebära att objektet tilldelas den äldste (eller yngste). Åldersprincipen tycks alltså vara generellt tillämpbar. Vidare torde problemet med att mäta ålder vara fullt överkomligt.

Invändningen skulle i så fall vara att en åldersprincip är betydligt mera godtycklig än lika delar, som inom parentes sagt innebär att alla människor betraktas som om de vore lika gamla (född eller ej). Men denna invändning förutsätter en viss given människosyn, som stipulerar alla människors lika värde oavsett ras, kön, ålder, längd och vikt. Frågan är om man då inte också har bestämt vad rättvisa är och kan man komma överens om människosynen behöver man ju inte gå en omväg via kontrakt för att nå fram till lika delar.

Ett motargument skulle tom kunna vara att lika delar är mera godtyckligt än ålder. Lika delar skulle kunna betraktas som den konsekventa godtyckligheten. Poängen för jämlikhetsivraren skulle så fall vara att i valet mellan relativt godtyckliga fördelningsprinciper som ålder, vikt m fl är det lättare att komma överens om en fördelningsprincip som driver godtyckligheten till sin spets.

Hur är det då att låta makten avgöra fördelningen? Vid första påseende kan en maktprincip verka lockande på grund av att förslaget tycks innehålla ganska mycket realism. Givet de premisser Björklund har ställt upp har förslaget dock en del nackdelar. Den avgörande invändningen är svårigheten att komma överens om hur makten skall definieras och mätas. Detta lär vara väl så svårt som att komma överens om hur behov eller förtjänst skall mätas. Och denna enighet är en förutsättning i detta kontrakt eftersom lösningen skall komma till genom argument.

Det indirekta bevisförandet ställs på sin spets i samband med jämförelsen mellan lika delar och den samlade nyttan. Björklund kan i det avsnittet, med stöd av den propositionsordning som bevismetoden tillhandahåller, argumentera som om utgångspunkten är det jämlika samhället och att utilitaristen står med hela bevisbördan att övertyga om att ett utilitaristisktpräglat samhälle

är bättre för alla. Angående det exempel som tidigare diskuterades anförde Björklund att:

”Om A (utilitaristen, min anm.) misslyckas med att övertyga B, finns det ingen annan lösning än lika delar, dvs samhälle X.”³⁹

Samma resonemang återkommer senare hos Björklund, då han hävdar att om inte A och B lyckas skapa den intersubjektiva grund

”... som är förutsättning för tillämpningen av” principen ”om den samlade nyttan måste de återvända till den enda fasta utgångspunkten för argumentationen”,⁴⁰

dvs principen om lika delar.

Frågan är nu vilket resultat man skulle få med en annan propositionsordning, dvs om utgångspunkten vore principen om den samlade nyttan Y. Skulle B (jämlikhetsivraren) kunna övertyga A om värdet av att övergå till det jämlika samhället X, trots att detta innebär en standardsänkning för A som vida överträffar den standardsänkning som vederfares B? Förmodligen inte. Men, kanske Björklund invänder, detta är ett typexempel på när andrahandsprincipen den samlade nyttan är att föredra (även för B) framför förstahandsprincipen lika delar. Argumentet skulle då innehålla en psykologisk distinktion mellan att å ena sidan gå emot en standardhöjning som samtidigt leder till ojämlikhet och å den andra sidan gå emot en standardsänkning som leder till jämlikhet. Kanske kan man hävda att det för B är en psykologisk skillnad mellan höjning och sänkning av standarden som gör att det är konsekvent av honom att i det förra fallet förespråka X och gå emot Y och i det senare fallet göra precis tvärtom? Låt oss för ett ögonblick godta denna invändning och i stället beakta nedanstående exempel, i vilket detta kryphål har täppts till.

Situationen är här analog med det förra exemplet vad beträffar fördelningsobjektet. Skillnaden ligger i bevismetoden eller propositionsordningen. Det ankommer nu på B att övertyga A om att alternativ N (lika delar) är att föredra framför M (den samlade nyttan).

	Alternativ	M	N
Av objektet	Individ A	2 + 3 = 5	1 + 2 = 3
F + I får	individ B	0 + 2 = 2	1 + 2 = 3
		7	6

Skillnaden mellan de båda alternativen är att i M leder den totala koncentrationen av F till en total ökning av I som samtidigt förstärker ojämlikheten, medan i N en jämlik fördelning av F också resulterar i en jämlik för-

delning av I trots att den totala summan av I nu är mindre. Frågan är nu om B lyckas övertyga A. Om inte, dvs

"... om de misslyckas med den intersubjektivt giltiga värdesättningen av /M och N/, som är förutsättningen för tillämpningen av andrahandsprincipen om /lika delar/, måste de återvända till den enda fasta utgångspunkten för argumentationen".⁴¹

Med detta anser jag mig ha visat att det är bevismetoden som bestämmer vilken fördelningsprincip som är den uppenbara lösningen. Med samma bevismetod och motsvarande propositionsordning skulle alltså utilitaristen kunna driva hem principen om den samlade nyttan, eftersom invändningarna mot de andra förslagen kvarstår. Därmed kan det också hävdas att Björklund inte uppfyller kravet på metodologisk objektivitet.

Men tillåt mig att trots detta fortsätta analysen och även granska Björklunds tre premisser. I nästa avsnitt arbetar jag därför under antagandet att Björklunds argumentation i övrigt står fri från alla invändningar.

5. Axiomen

Björklund ställer, som tidigare påpekats, upp tre premisser för hela sin argumentation för teserna 1 och 3. Av dessa tre, (P1) Ett generellt fördelningsproblem, (P2) "Argumentets primat" och (P3) "Problemet måste lösas", behandlades de viktigaste aspekterna av P3 redan i förra avsnittet, varför endast P1 och P2 kommer att granskas fortsättningsvis. Detta betyder också att jag godtar P3 som en rimlig och realistisk utgångspunkt.

Vad finns då att säga om P1? Björklund hävdar att det är en poäng att varje diskussion om ett konkret fördelningsproblem kan utgå från en premis om vilken regel som gäller generellt.⁴² Men vore det så mycket förlorad om vi istället hade en typologi med olika fördelningsproblem som var och en hade sin generella fördelningsprincip?

Exempel på en sådan typologi skulle kunna vara att man vid omfördelningar använder status quo som princip och vid nyfördelning lika delar. Eller varför inte först bestämma en maktfördelning och sedan, eventuellt, låta denna vara avgörande vid andra fördelningar. Problemet har därvid inte förenklats så till vida att det blir lättare att skapa intersubjektivitet, men man har förvandlat problemet till ett konkret fördelningsproblem. Med detta vill jag enbart ta fram en invändning som Björklund aldrig bemöter. Den avgörande frågan är förstas om det är lättare att först enas om en typologi och därefter om en princip för var typ än att enas om en generell princip.

Slutligen skall jag granska Björklunds procedurregel (P2). Det första frågetecknet gäller förhållandet mellan argu-

mentets primat och intersubjektivitet. Björklund är själv inne på samma tankegång, men drar en slutsats om jag inte utan vidare kan godta.

"Den första tesen hävdade att det var möjligt att avgöra (vissa) värden inom ramen för vetenskapen. Denna tes skulle också kunna formuleras så, att eftersom (vissa) värdeomdömen kan uppfylla kravet på intersubjektivitet är det möjligt att argumentera i (vissa) värdefrågor. ... Men i det här avsnittet har det hävdats att om vi föredrar argument framför andra metoder att avgöra konflikter, måste vi välja premisser som det är möjligt för alla att acceptera, dvs som uppfyller ett krav på intersubjektivitet.

Jag tror att denna cirkel är oundviklig. Den betyder att det inte finns något argument som biter på den som tvivlar på alla argument. Argumentets primat är en fråga om ett moraliskt och metodologiskt förhållningssätt. Men det är ett förhållningssätt som är inbäddat i vårt sätt att tala, tänka och handla. Ingen kan helt avstå från att utnyttja argument och lyssna på argument."⁴³

Jag tror att min oenighet med Björklund har sin grund i att han resonerar som om tes 1 redan är bevisad när han tar itu med tes 3.⁴⁴ Men som jag tidigare har påvisat, måste tes 3 användas för att driva hem tes 1. Närmare bestämt fattas det att Björklund ger ett exempel på en värdefråga där det är möjligt att upprätta en intersubjektiv grund.

Problemet blir då att stipulerandet av argumentets primat (P2) är en orimlighet om inte tes 1 redan är bevisad. En av premisserna måste alltså stödja sig på det den skall bevisa. Å andra sidan, om argumentets primat godtas som premis så har man även tvingat fram intersubjektiviteten och därmed tes 1. Att gå omvägen via ett kontrakt blir då onödigt vad beträffar tes 1. Dilemmat att välja mellan språkanalys och kontraktsteori som metod att skapa intersubjektivitet löses därmed upp genom att intersubjektiviteten stipuleras.

Kvar står dock att P2 används för att bevisa tes 3. Försättningen på det senaste citatet har följande optimistiska lydelse:

"Jag tror att man lugnt kan utgå från existensen av en grundläggande enighet när det gäller argumentets primat, en enighet som dessvärre ofta korrumpas av särskilda intressen."⁴⁵

Men tänk om denna grundläggande enighet endast är villkorlig. Närmast till hands är då att tänka på att samhällets maktelit varken behöver eller har intresse av att respektera argument som hotar deras makt. Därmed är den avgörande svagheten hos P2 antydd. Den som godtar premissen tvingas också att acceptera en moralisk hållning som han kan få svårt att leva upp till och kanske inte heller, anser det vara värt att försöka leva upp till.

Vilka alternativa procedurregler finns det då att tillgå? Björklund själv undersöker och avfärdar fyra andra alternativ, våld, hot om våld, bedrägeri och kompromiss.⁴⁶ Alternativet att låta auktoritet bestämma innebär vidare att det i princip är kondenserade argument som faller avgörande.⁴⁷ Det problem som tagits fram beträffande argument som procedurregel ges en intressant belysning vid jämförelsen med kompromissen.

"Vid argument är parterna eniga om vad som i princip är rätt och rimligt vid fördelningar och deras överläggning avser att fastställa på vilket sätt principen skall tillämpas i det aktuella fallet. Kompromissen är en procedur där parterna efter bästa förmåga slår vakt om sina egna intressen medan argumentets procedur är opartiskt. Argumentet har därför en moralisk valör som kompromissen saknar."⁷⁴⁸

Frågan blir då om det är möjligt att stipulera en alternativ procedurregel som ej belastas av ovanstående moraliska valör men ändå är tillräcklig för att kunna etablera en generell fördelningsprincip. Det verkar fullt klart att kompromissen inte är mäktig detta, ty för att kunna kompromissa krävs något att kompromissa om och då krävs konkreta fördelningsproblem.

6. En sammanfattande slutkommentar

Denna uppsats är till sin karaktär präglad av försöken att finna fel och brister i "Den uppenbara lösningen". Ett uppenbart faktum har därför kommit i skymundan. "Den uppenbara lösningen" har nämligen en rad kvalitéer som få andra vetenskapliga framställningar kan mäta sig med. Detta gäller i synnerhet bokens systematiska och i alla delar ytterst pregnanta utformning.

Även om min egen granskning gör anspråk på att ha beaktat huvudinnehållet i Björklunds framställning står det ändå helt klart att en rad intressanta detaljer har förlorats ur sikte. Som exempel kan nämnas motargumentet till den demokratiska invändningen mot normativ grundforskning samt det avslutande inlägget i debatten om demokratins grundidé.⁴⁹ Inte någon av dessa detaljer påverkar emellertid de huvudsakliga resultaten av min granskning. Dessa resultat kan avslutningsvis sammanfattas i nedanstående fyra punkter.

I) Påståendet om att ett genomdrivande av tes 1 ligger till grund för tes 3, som Björklund inledningsvis antyder, är felaktigt så till vida att det inte stämmer med argumentationens uppläggning. Denna är istället utformad så att ett genomdrivande av tes 1 sker med hjälp av tes 3.

II) Björklunds bevismetod uppfyller inte kravet på metodologisk objektivitet. Med det indirekta förfaringssätt som Björklund använder sig av blir det den valda propositionsordningen som bestämmer slutresultatet.

III) En av kontraktsmodellens tre premisser, den om argumentets primat, måste för att vara rimlig stödja sig på den tes som den skall bevisa.

IV) Givet denna premiss är kontraktet en onödig omväg. Om man godtar argumentets primat tvingas man också till intersubjektivitet och därmed är den första tesen i hamn.

Faktum kvarstår emellertid att det rent principiellt inte är något avgörande skillnad mellan empiriska påståenden och värdefrågor. I båda fallen krävs en intersubjektiv grund. Grundfrågan blir då om det ändå inte rent praktiskt är enklare att nå denna intersubjektivitet beträffande empiriska frågeställningar jämfört med normativa.

Jörgen Hermansson

Noter

- 1 Tex Marc-Wogau sid 192. Flera exempel finns i Vedung sid 170.
- 2 Se Bergström sid 30 ff.
- 3 Så småningom får studenten också lära sig den popperska distinktionen mellan "context of justification" och "context of discovery".
- 4 Björklund 1977 sid 7.
- 5 Björklund 1976 sid 37-39.
- 6 Huruvida det är möjligt att formulera en värdeteori som samtidigt är subjektiv och absolut är ovidkommande av skäl som framgår nedan.
- 7 Björklund 1976 sid 39.
- 8 Detta kan också uttryckas så, att vad som räknas som vetenskapliga påståenden bestäms av ett paradig. Ett sådant paradig är inte något oföränderligt, utan kan förändras i takt med att de axiomatiska premisserna omprövas.
- 9 Se Björklund 1977 sid 14-23.
- 10 Björklund 1977 sid 42.
- 11 Ibid sid 28-29 och 42-47. Björklunds argumentation för att koppla samman ett visst begrepp med en viss metod återfinns på sid 46 f.
- 12 Björklund 1977 sid 23.
- 13 Björklund betecknar detta synsätt, individen ses som aktörer med mål, för aktörsparadigmet och kontrasterar detta mot orsaksparadigmet. Han förklarar också hur detta aktörsparadigmet innefattar antagandet om metodologisk individualism. Se sid 26-34.
- 14 Björklund 1977 sid 56.
- 15 Ibid sid 66-70.
- 16 Ibid sid 7.
- 17 Ibid sid 77.
- 18 Ibid sid 71.
- 19 Ibid sid 71.
- 20 Ibid sid 77.
- 21 Ibid sid 80.
- 22 Ibid sid 82.
- 23 Ibid sid 88 och 90.

- ²⁴ Mitt exempel utgör en smärre revidering av Björklunds. Björklund 1977 s 94 f.
²⁵ Björklund 1977 sid 96 f.
²⁶ Propositionsordningens roll behandlas utförligare i nästa avsnitt.
²⁷ Björklund 1977 sid 101 f.
²⁸ Ibid sid 56 f.
²⁹ Ibid sid 107 f.
³⁰ Bergström sid 61 f.
³¹ Ibid sid 65.
³² Ibid sid 56–60.
³³ En annan sak är om Björklunds metoder uppfyller kravet på metodologisk objektivitet, Detta kommer att bli föremål för min granskning i nästa avsnitt.
³⁴ Se Bergström sid 108–120.
³⁵ Björklund sid 16 f.
³⁶ Bergström sid 122.
³⁷ Ibid sid 117 f.
³⁸ Ibid sid 119.
³⁹ Björklund 1977, sid 96.
⁴⁰ Ibid sid 97.
⁴¹ Lätt förvänskat citat av Björklund 1977 sid 97.
⁴² Björklund 1977 sid 72.
⁴³ Ibid sid 76.
⁴⁴ Se dock Björklund 1977 sid 77.
⁴⁵ Björklund 1977 sid 76.
⁴⁶ Ibid sid 73.
⁴⁷ Björklund 1977 sid 74.
⁴⁸ Ibid sid 74.
⁴⁹ Ibid sid 23–26 och 105–108.

Litteratur

- Bergström, L: *Objektivitet*. En undersökning av innebörden, möjligheten och önskvärdheten av objektivitet i samhällsvetenskapen. (1972) 1976.
 Björklund, S: *Politisk teori*. (1968) 1976
 : *Den uppenbara lösningen*. Om möjligheten till en objektiv ståndpunkt i politiska värdefrågor. 1977.
 Marc-Wogau, K: *Filosofiska diskussioner*. (1955) 1970.
 Vedung, E: *Det rationella politiska samtalet*. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas. 1977

Norden en kärnvapenfri zon – en debatt i tiden

Inledning

I Norden har det under det senaste året förts en livlig debatt om den eventuella nyttan av att upprätta en kärnvapenfri zon som omfattar Finland, Sverige, Danmark och Norge. Idén är inte ny, den har varit på dagordningen flera gånger under drygt två decennier. Jag vill här presentera en översikt över de olika förslagen samt beskriva de nordiska regeringarnas inställning till frågan från tid till annan. I vissa avsnitt har jag ansett det vara nödvändigt att ge en kort bakgrund

till de diskussioner som förts. Island har till stor del hållits utanför diskussionerna, även om en del islänningar inte är lyckliga över det förhållandet. Hur som helst har jag begränsat översikten till att gälla Finland, Sverige, Danmark och Norge. Låt oss emellertid börja i centrala Europa.

Centrala och norra Europa

De tidigare förslagen om kärnvapenfria zoner var starkt knutna till försöken att förhindra en fortsatt kärnvapenspridning och var inriktade på centrala och norra Europa. Den brittiske premiärministern Anthony Eden var den förste som presenterade en idé om regionala vapenbegränsningar för att lösa problemet i Europa. Förslaget var emellertid vagt utformat och föll främst på den olösta Tysklandsfrågan. I en under-kommitté till Nedrustningskommissionen presenterade Nikita Chrusjtjov 1956 en idé om en zon i centrala Europa för begränsningar och inspektion av rustningarna samt förbud mot utplacering av kärnvapen. Det har sedan dess varit en del av sovjetisk utrikespolitik att söka upprätta kärnvapenfria zoner som innefattar angränsande länder. Några egentliga diskussioner med västmakterna i dessa frågor har dock inte förekommit.

Den polske utrikesministern Adam Rapacki föreslog i ett tal inför FN:s generalförsamling den 2 oktober 1957 att upprätta en kärnvapenfri zon som skulle innefatta Polen, Tjeckoslovakien och de två tyska staterna. Parterna skulle förbinda sig att avstå från tillverkning, innehav och stationering av kärnvapen på sina territorier. Tjeckoslovakien ställde sig positivt samma dag, Sovjetunionen och övriga östländer någon dag senare.

Rapacki-planen, som den kom att kallas, utvecklades och lades återigen fram inför FN:s generalförsamling i februari 1958. Förutom ovanstående åtaganden från staterna inom zonen föreslogs också att de på sina territorier inte fick ha någon materiel avsedd för kärnvapen. Vidare skulle kärnvapenmakterna garantera följande:

a/ Not to maintain nuclear weapons in their armed forces stationed in territories of the States of the Zone and neither to maintain nor install in these territories any installations for servicing nuclear weapons, including missile-launching equipment:

b/ Not to transfer these weapons or equipment of the States of the Zone:

c/ Not to use nuclear weapons against the zone.¹

Planen innehöll också ett förslag till kontrollsystem med en övervakande myndighet bestående av representanter från både NATO, Warszawapakten samt från alliansfria stater. Sovjetunionen stödde förslaget bl a i samband med ett avtal om vänskap och samarbete i centrala Europa. Reaktionen i väst kan beskrivas som